

Dr. RADMILA JOVANČEVIĆ, docent
Ekonomski fakultet Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska
Faculty of Economics Zagreb, University of Zagreb, Croatia

PORAST ZNAČENJA USLUGA U SVJETSKOM GOSPODARSTVU

UDK 338
Primljeno: 2.09.1997.
Prethodno priopćenje

Cilj je istraživanja prezentiranog u ovom članku prikazati promjene koje su se zbivale u drugoj polovici 20. stoljeća u značenju uslužnih djelatnosti u razvijenim gospodarstvima. U radu se polazi od klasifikacija uslužnih djelatnosti koje prati statistika zemalja OECD-a, a to su: I - trgovina na veliko i malo, ugostiteljstvo i hotelijerstvo, II - transport, skladištenje i komunikacije, III - financije, osiguranje, promet nekretninama i poslovne usluge, IV - komunalne, socijalne i osobne usluge i V- usluge uprave. Rezultati istraživanja provedeni kvantitativnom analizom ukazuju na to koliki su potencijali na stavci usluge koje Hrvatska treba više koristiti da bi se približila zapadu. Upravo rezultati ovih zemalja trebaju postati svjetionik, koji će omogućiti hrvatskom gospodarstvu da uplovi u luku blagostanja ako svoje komparativne prednosti stavi u funkciju profita.

Ključne riječi: uslužne djelatnosti, kvantitativna analiza, komparativne prednosti

1. UVOD

Već od početka 20. stoljeća spoznala je ekonomska znanost da gospodarski razvoj donosi smanjenje značenja primarnih djelatnosti (poljoprivreda, šumarstvo, lov i ribolov, rudarstvo) kako u pogledu broja zaposlenih u tom sektoru, tako i u njihovom doprinosu formiranju nacionalnog proizvoda. Tada se vjerovalo da sekundarne djelatnosti (industrija, građevinarstvo) apsorbiraju radnu snagu koja napušta primarne, zapošljavaju ih sa većom proizvodnošću i tako ubrzavaju privredni razvoj. Između dva svjetska rata to je dokazivao Collin Clark u knjizi "The Condition of Economic Progress". Poslije drugog svjetskog rata dinamički razvoj svjetskih privreda pokazao je da sa gospodarskim razvojem dominantni sektor postaju uslužne¹ djelatnosti kako u pogledu zaposlenosti tako i u doprinosu domaćem bruto proizvodu.

¹ Do 1935. godine te su se nazivale tercijarnim djelatnostima, sve dok A.G.B.Fisher u svojoj knjizi "The Clash of Progress and Security" nije sugerirao termin "uslužne djelatnosti". To je prihvatio C. Clark, a potom i brojni drugi ekonomisti (v. C.Clark: The Conditions of Economic Progress, Third Edition, Macmillan, London, 1957, p. 491). O tome i A. Wertheimer- Baletić.

2. DOPRINOS USLUŽNIH DJELATNOSTI FORMIRANJU GDP-a

Osnovica za ovu studiju su najnoviji podaci nacionalnih računa zemalja članica OECD-a. Kako metodologija još uvijek nije ujednačena, postoje razlike u definiranju pojedinih usluga. Postoji pet grupa uslužnih djelatnosti koje statistike zemalja OECD-a posebno iskazuju. To su:

- I - trgovina na veliko i malo, ugostiteljstvo i hotelijerstvo,
- II - transport, skladištenje i komunikacije,
- III - financije, osiguranje, promet nekretninama i poslovne usluge,
- IV - komunalne, socijalne i osobne usluge i
- V - usluge uprave.

Međutim, čitav niz zemalja u grupu I ne uključuje ugostiteljstvo i hotelijerstvo, već ih ubraja u grupu IV (komunalne, socijalne i osobne usluge). Tako postupaju, primjerice, Austrija, Grčka, Japan i Turska. Druge zemlje, nasuprot tome, promet nekretninama i poslovne usluge isključuju iz grupe III i dodaju ih grupi IV. Tako postupaju Belgija i Luxemburg. Poslovne usluge ne uključuju u grupu III već u grupu IV sljedeće zemlje: Njemačka, Grčka i Turska. Ostale razlike po zemljama vidljive su iz tablice 1 i napomena ispod tablice. Iz njih proizlazi da podaci nisu striktno komparabilni ali oni predstavljaju dobar indikator promjena koje se zbivaju u svjetskom gospodarstvu razvijenih zemalja. U tablici 1 prikazujemo tendencije u doprinosu GDP-u ovih pet grupa uslužnih djelatnosti po pojedinim privredno razvijenim zemljama.

Iz tablice 1 je vidljivo da su usluge postale dominantni dio nacionalnih ekonomija razvijenih zemalja, budući da je njihov udio u formiranju GDP-a između 60 i 74% u 1995. godini. Deset godina ranije taj je udio bio za 5 do 6% niži. To znači da se i nadalje povećava značenje uslužnih djelatnosti. Obrnuto, kod nekih slabije razvijenih (Turska, Irska, Koreja, Grčka itd.) taj je udio usluga u formiranju GDP-a za desetak postotaka niži.

Kada analiziramo strukturu uslužnih djelatnosti, tendencije nisu jednake. Očito je da grupa usluga "financije, osiguranje, promet nekretninama i poslovne usluge", predstavlja najznačajniju pojedinačnu stavku u uslugama. U deset godina one su iznimno povećale svoje značenje pa sada kao grupa daju između 16 i 27% GDP-a.

Druga je stavka po značenju "trgovina na veliko i malo, ugostiteljstvo i hotelijerstvo", koja daje 1995. godine od osmine do petine bruto domaćeg proizvoda. Ovdje tendencije nisu uniformne. U nekim zemljama neznatno se povećava značenje ove stavke u promatranih deset godina (Velika Britanija, Španjolska, Francuska, Belgija, Australija) dok u drugim zemljama taj udio ili stagnira i li čak neznatno nazaduje (USA, Švicarska, Švedska, Portugal, Norveška, Meksiko, Koreja, Italija, Finska, Danska itd.). Očito je da su trgovina, ugostiteljstvo i hotelijerstvo dosegli saturaciju ovih djelatnosti u visoko razvijenim ekonomijama.

Tablica 1. Uslužne djelatnosti u narodnim gospodarstvima OECD zemalja, 1985 i 1995. godine

Zemlja	Doprinos bruto domaćem proizvodu (u postotku od GDP-a)											
	Trgovina na veliko i malo, ugostiteljstvo i hotelijerstvo		Transport, skladištenje i komunikacije		Financije, osiguranje, promet nekretninama i poslovne usluge		Komunalne, socijalne i osobne usluge ¹		Usluge uprave		Ukupno	
	I		II		III		IV		V		(I - V)	
	1995	1985	1995	1985	1995	1985	1995	1985	1995	1985	1995	1985
Australija	20.2 _{a,b}	18.7 _b	8.3 _a	7.8	24.7 _a	19.0	14.4 _{a,b,q}	13.4 _{b,q}	3.8 _a	4.0	71.4	62.9
Austrija	15.8 ^a	15.9	6.4 ^a	5.8	19.0 ^a	15.2	5.2 ^a	4.2	13.6 ^a	13.7	60.0	54.8
Belgija	17.6 ^c	15.9 ^c	8.2	8.0	5.2 ^k	5.5 ^k	22.3 ^k	19.3 ^k	12.5	13.4	65.8	62.1
Kanada	12.0	12.2	5.9	6.3	18.9	16.6	8.7	7.3	15.4	14.2	60.9	56.6
Rep. Češka	12.5 ^d	...	7.3 ^d	...	15.1 ^d	...	7.2 ^d	...	5.9 ^d
Danska	11.9 ^a	13.2	8.3 ^a	7.0	16.4 ^a	14.6	5.5 ^a	4.7	19.0 ^a	18.7	61.1	58.2
Finska	9.6	11.8	7.6	7.1	16.5	13.1	4.2	3.7	16.7	15.2	54.6	50.9
Francuska	15.0	14.6	5.6	6.1	22.7	18.3	6.3 ^f	4.9 ^f	17.2 ^f	16.9 ^f	66.8	60.8
Njemačka	5.2	5.4 _f	13.9 _m	11.5 _{f,m}	11.1	11.1 _f
Grčka	11.5 _{a,b}	11.7 _b	6.1 _a	6.7	9.2 _{a,n}	6.8 _n	14.8 _{a,b,n}	12.4 _{b,n}	9.3 _a	10.3	50.9	47.9
Island	10.7 ^d	8.4	5.6 ^d	6.0	15.4 ^d	14.8	5.4 ^d	4.2	13.3 ^d	10.5	50.4	43.9
Irska	11.0 ^e	10.2 ^h	5.0 ^e	5.1 ^h	7.6 ^e	5.8 ^h	14.5 ^e	13.4 ^h	14.8 ^e	15.4 ^h	52.9	49.9
Italija	18.5 ^c	19.1 ^c	6.5	5.4	26.5 ^p	21.5 ^f	1.0 ^p	0.9 ^p	11.8	12.1	64.3	59.0
Japan	12.7 _{a,b}	13.4 _b	6.4 _a	6.6	17.9 _a	15.4	19.0 _{a,b}	16.4 _b	7.9 _a	8.2	63.9	60.0
Koreja	11.4	13.6	7.4	7.3	16.9	11.5	6.7	5.8	7.8	7.2	50.2	45.4
Luksemburg	16.4 _f	16.6	6.9 _f	5.4	13.9 _{f,k}	24.4 _k	16.4 _{f,k}	15.6 _k	13.5 _f	12.3	67.1	74.3
Meksiko	22.6 ^e	28.1	9.7 ^e	6.7	14.9 ^e	7.7	12.1 ^e	9.3	8.4 ^e	6.9	67.7	58.7
Nizozemska	14.2 ^a	13.3	6.6 ^a	6.0	22.7 ^a	17.3	11.1 ^a	10.6	9.9 ^a	11.3	64.5	58.5
Novi Zeland	14.7 ^d	18.6	8.2 ^d	7.7	22.2 ^d	19.1	5.5 ^d	4.7	11.4 ^d	11.2	62.0	61.3
Norveška	10.8	12.4 ^j	9.7	8.9 ^j	16.0	17.2 ^j	4.9	5.0 ^j	15.6	15.7 ^j	57.0	59.2
Portugal	18.7 ^e	19.6 ^h	6.2 ^e	6.9 ^h	13.7 ^e	10.6 ^h	9.2 ^e	5.5 ^h	15.5 ^e	11.6 ^h	63.3	54.2
Španjolska	21.8 ^{c,d}	20.2 ^c	5.4 ^d	5.6	17.7 ^d	17.7	6.1 ^d	5.7	13.3 ^d	11.6	64.3	60.8
Švedska	9.9 ^a	10.7	5.9 ^a	5.4	21.4 ^a	16.0	5.3 ^a	4.2	19.7 ^a	21.0	62.2	57.3
Švicarska	17.2 ^f	18.3	6.1 ^f	6.4	16.5 ^f	16.0	15.5 ^f	11.6	12.1 ^f	11.4	67.4	63.7
Turska	19.7 _{a,b}	19.1 _b	13.3 _a	12.7	6.3 _{a,n}	9.4 ⁿ	3.9 _{a,b,n}	2.8 _{b,n}	8.9 _a	5.1	52.1	49.1
Vel. Britanija	12.5 ^{a,b}	11.4 ^a	7.4 ^a	6.8	23.2 ^a	16.9	9.2 ^{a,b}	5.2 ^b	10.3 ^a	12.7	62.6	53.0
SAD	16.8 _c	17.4	6.1 _c	6.2	27.1 _c	23.6	11.4 _{c,a}	9.1 _a	12.3 _c	12.0	73.7	68.3

Opaske uz tablicu 1:

1. Uključujući ostale proizvođače
- a. 1994.
- b. Restorani i hoteli uključeni u IV
- c. usluge popravaka uključene u trgovinu na veliko i malo
- d. 1992.
- e. 1993.
- f. 1991.
- g. promet nekretninama i poslovne usluge uključene u IV
- m. poslovne usluge i promet nekretninama izuzev stanova uključeni u IV
- n. poslovne usluge uključene u IV
- p. javne, socijalne i osobne usluge uključene u III
- q. isključene usluge čistoće
- r. ostali proizvođači uključeni u V
- s. isključene sanitarne i slične usluge

Brzo rastu i povećavaju svoj doprinos GDP-u "komunalne, socijalne i osobne usluge" (grupa IV). Ta grupa usluga, koja uključuje i školstvo i zdravstvo, uz snabdijevanjem energijom, vodom i drugim, u svim zemljama beziznimno raste brže nego kod druge usluge.

Posebnu pažnju zavređuje razmatranje usluga državnih službi formiranju GDP-u. Statistički podaci govore da postoje velike razlike u "cijeni" državnih usluga. Primjerice, Japan i Koreja formiraju manje od 8% svog GDP-a u državnim službama, dok Austrija, USA i Švicarska zato troše oko 12%, a Švedska i Danska čak 19%. Očito da te velike razlike proizlaze dijelom iz neizgrađene metodologije, a dijelom i uslijed različitih koncepcija države blagostanja.

Na kraju tu su i usluge transporta, skladištenja i komunikacija. Statistički podaci govore da je i ova stavka u porastu, iako blagom.

Povećanje značenja usluga u narodnom gospodarstvu manifestira se ne samo kroz povećani doprinos formiranju GDP-a, već i putem sve većeg broja ljudi zaposlenih u navedenim djelatnostima (Vidi tablicu 2).

I ovdje konstatiramo da sve veći dio zaposlenih radi u uslužnim djelatnostima. Godine 1995. u uslužnim djelatnostima radilo je između 53% (u Portugalu) i 58% svih zaposlenih (u Japanu) do 74% (u SAD-u) i čak 78% u Novom Zelandu. Gledajući u promatranom desetljeću, povećalo se učešće zaposlenih u uslužnim djelatnostima za 3% (Velika Britanija, Švedska i Japan) do 8% (Francuska, Finska, Island, Portugal i Španjolska). Struktura zaposlenih u uslužnim djelatnostima osjetno se razlikuje od analiziranog doprinosa GDP-u (u tablici 1).

Konstatirati valja, nadalje: u svim zemljama više je ljudi zaposleno u tercijarnim djelatnostima, nego što je doprinos tih djelatnosti formiranju GDP-a. To svjedoči da je prosječna proizvodnost rada u uslužnim djelatnostima niža nego kod ostalih djelatnosti u prosjeku, te da se marginalni prirast GDP-a usporava s povećanjem učešća zaposlenih u tercijarnim djelatnostima. To je naročito vidljivo kad se iz ukupne mase izuzmu zaposleni u financijama, osiguranju, prometu nekretninama i poslovnim uslugama. Tu je proizvodnost osjetno viša. Uzet ćemo samo nekoliko primjera da bismo ilustrirali ovu tvrdnju. Godine 1995. u Velikoj Britaniji je u ovim djelatnostima radilo 11.9% zaposlenih, ali su oni stvarali 23.2% GDP-a Velike Britanije. U susjednoj nam Austriji, te iste godine, 7.7% zaposlenih davalo je 19% njenog GDP-a; 11.3% Francuza zaposlenih u tim uslužnim djelatnostima daje 22.7% GDP-a; dok u SAD-u 15.2% stvara 27.1% GDP-a.

Iz ovih nekoliko podataka, koji se uočavaju i kod drugih zemalja, neminovan je zaključak da je prosječno ostvareni GDP po zaposlenom u ovim djelatnostima osjetno iznad prosjeka u drugim djelatnostima, što upućuje na iznimnu učinkovitost tih uslužnih djelatnosti. Možda je ekstremni slučaj Njemačke, gdje 3% zaposlenih u ovom sektoru daje 13.9% GDP-a.

Tablica 2. Zaposlenost u uslužnim djelatnostima, 1985 i 1995. godine

Doprinos zapošljavanju (u postotku od ukupne zaposlenosti)												
Zemlja	Trgovina na veliko i malo, ugostiteljstvo i hotelijerstvo		Transport, skladištenje i komunikacije		Financije, osiguranje, promet nekretninama i poslovne usluge		Komunalne, socijalne i osobne usluge ¹		Usluge uprave		Ukupno	
	I		II		III		IV		V		(I - V)	
	1995	1985	1995	1985	1995	1985	1995	1985	1995	1985	1995	1985
Australija	25.5 ^a	23.4	6.6 ^a	7.5	13.2 ^a	10.9	21.9 ^a	20.0	4.4 ^{a,p}	4.8 ^p	71.6	66.6
Austrija	20.7 ^a	18.6	7.5 ^a	7.2	7.7 ^a	6.5	5.5 ^a	4.6	21.8 ^a	19.4	63.2	56.3
Belgija	19.1 _{a,b}	19.2 _b	6.4 _a	6.7	3.8 _{a,j}	3.9 _j	22.6 _{a,b,j}	17.9 _{b,j}	19.2 _a	20.4	71.1	68.1
Kanada	23.7 ^a	23.4	6.3 ^a	6.7	12.1 ^a	10.1	24.8 ^a	22.3	6.6 ^a	7.5	73.5	69.6
Danska	13.2 ^a	13.1	7.0 ^a	6.9	10.2 ^a	8.8	7.1 ^a	6.4	31.0 ^a	29.7	68.5	64.9
Finska	15.6	16.0	7.6	7.1	9.1	6.9	6.5	6.0	25.2	20.1	64.0	56.1
Francuska	17.5	17.0	5.7	5.8	11.3	8.7	7.2	5.7	28.0 ^q	24.8 ^q	69.7	62.0
Njemačka	5.5	6.0 ^e	3.0 ^f	2.7 ^{e,j}	15.9	15.9 ^e
Grčka	..	15.9	..	6.9	..	3.7	..	17.2 ^a
Island	14.6 ^c	15.0	6.6 ^c	6.8	8.7 ^c	6.8	13.4 ^c	10.7	19.6 ^c	16.5	62.9	55.8
Italija	21.9 ^b	21.2 ^b	6.3	6.0	15.9 ^k	12.9 ^k	3.2 ^k	2.7 ^k	16.1	15.2	63.4	58.0
Japan	16.7 _{a,d}	18.0 _d	5.5 _a	5.5	4.7	4.4	25.4 _{a,d}	20.8 _d	6.0 _a	6.4	58.3	55.1
Luksemburg	20.6 ^e	21.9	6.8 ^e	6.7	9.0 ^{e,j}	6.8 ^j	20.3 ^{e,j}	15.2 ^j	10.8 ^e	11.4	67.5	62.0
Nizozemska	21.2 ^a	18.9	6.6 ^a	6.7	12.8 ^a	10.1	17.1 ^a	16.2	12.7 ^a	14.9	70.4	66.8
Novi Zeland	17.6 ^c	16.2	5.5 ^c	5.9	9.0 ^e	6.5	24.3 ^e	19.4	22.1 ^c	23.9	78.5	71.9
Norveška	16.5 ^e	16.9	8.9 ^e	8.7	7.3 ^e	7.0	9.2 ^e	8.5	28.7 ^c	25.2	70.6	66.3
Portugal	17.3 ^c	15.6 ^h	3.6 ^c	3.9 ^h	6.1 ^c	3.4 ^h	11.1 ^c	7.7 ^h	15.3 ^c	13.9 ^h	53.4	44.5
Španjolska	22.7 _{b,f}	20.4 _b	5.6 _f	6.2	5.2 _f	4.3	10.3 _f	8.8	15.9 _{g,f}	13.4	59.7	53.1
Švedska	14.1 ^a	13.7	6.7 ^a	6.7	8.9 ^a	6.4	8.2 ^a	6.9	32.0 ^a	32.7	69.9	66.4
Turska	11.5 ^a	10.1	4.0 ^a	4.0	2.3 ^a	2.2	13.0 ^a	12.2
Vel.Britanija	19.6 ^b	19.8	5.6 ^b	5.8	11.9 ^b	9.4	11.8 ^b	8.6	19.4 ^{b,f}	21.5 ^f	68.3	65.1
SAD	22.4 _c	22.7	4.2 _c	4.3	15.2 _c	13.2	17.5 _{c,m}	14.7 _m	14.5 _c	14.8	73.8	69.7

Izvor: National Accounts: OECD, Paris 1996. i 1997.

Opaske uz tablicu 2.:

1. Uključujući ostale proizvođače
- a. 1994.
- b. usluge popravaka uključene u trgovinu na veliko i malo
- c. 1993.
- d. Restorani i hoteli uključeni u IV
- e. 1991.
- f. 1992.
- g. 1990.
- h. 1986.
- j. promet nekretninama i poslovne usluge uključene u IV
- k. javne, socijalne i osobne usluge uključene u III
- m. isključene sanitarne i slične usluge
- n. V uključeno pod IV
- p. usluge administracije i obrane
- q. ostali proizvođači uključeni u V
- r. usluge u vladinom sektoru uključene pod V

Za razliku od ove grupe uslužnih djelatnosti, koja ostvaruje natprosječne rezultate u pogledu doprinosa GDP-u, u drugim je djelatnostima učinkovitost zaposlenih mnogo manja. Vjerojatno je najniža kod državnih usluga. Tako u Francuskoj, primjerice, 28% svih zaposlenih u državnoj upravi doprinosi svega 17.2% GDP-u. Nasuprot tome, 31% svih zaposlenih u Danskoj, koji "proizvode" državne usluge, stvaraju svega 19% GDP-a. U Švedskoj, 32% zaposlenih u državnoj upravi daje 19.7% GDP-a. Međutim, čini se da metodološki problemi nisu još uvijek riješeni, jer npr. u Kanadi 6.6% zaposlenih u državnim uslugama proizvodi 15.4% GDP-a (u 1995. godini). Jednako tako, relativno mali broj zaposlenih u državnim uslugama u Luksemburgu, Portugalu i Japanu daju veći doprinos ostvarenju društvenog proizvoda.

Velike razlike između broja zaposlenih i njihovog doprinosa društvenom proizvodu postoje i u grupi uslužnih djelatnosti (komunalne, socijalne i osobne usluge). U pravilu, u tim je djelatnostima zaposleno 50-70% više zaposlenih nego što je njihovo učešće u formiranju GDP-a. U SAD-u, 17.5% zaposlenih u ovom sektoru usluga daje 11.4 GDP-a, u Japanu 25.4% zaposlenih daje 19% GDP-a, a u Kanadi 24.8% zaposlenih daju svega 8.7% GDP-a.

Sve ove tendencije zapažaju se i kod trgovine, ugostiteljstva i hotelijerstva. Kao i kod prethodnih, i ovdje je mnogo više ljudi zaposleno u tim djelatnostima nego što je njihov doprinos stvaranju GDP-a. Navest ćemo samo podatke za posljednju analiziranu godinu 1995.

Tablica 3. Značenje trgovine, ugostiteljstva i hotelijerstva godine 1995.

Zemlja	Udio zaposlenih (u %)	Doprinos GDP-u (u %)	Proizvodnost rada (nacionalna=100)
Austrija	20.7	15.8	76
Belgija	19.1	17.6	92
Francuska	17.5	15.0	86
Italija	21.9	18.5	84
Nizozemska	21.2	14.2	67
Japan	16.7	12.7	76
Kanada	23.7	12.0	51
SAD	22.4	16.8	75
Španjolska	22.7	21.8	96
Švedska	14.1	9.9	70
Vel. Britanija	19.6	12.5	64

Izvor: Tablice 1 i 2 ovog rada.

Iz ovih podataka zaključujemo da je proizvodnost rada u trgovini, ugostiteljstvu i hotelijerstvu u svim promatranim zemljama bila ispod prosječna. Pri tome su najmanje razlike u zemljama koje su imale visok priljev od međunarodnog

turizma (Francuska, Belgija, Španjolska, Italija), a bile su iznimno velike kod zemalja gdje takvog priljeva nije bilo u značajnijoj mjeri (Kanada, Engleska, Švedska, Japan).

Očito je, da je globalizacija svjetske ekonomije donijela pokretljivost stanovništva, roba i usluga. To proizlazi i iz podataka koji govore o trgovini roba i usluga u analiziranom desetljeću (Vidi tablicu 4).

Tablica 4. Trgovina robama i uslugama, OECD- zemalja 1995. godine

Zemlja	Robe i usluge ²				Trgovina robama ³			
	Uvoz		Izvoz		Uvoz (CIF)	Izvoz (FOB)		
	Po tekućim cijenama i tečaju (mlrd \$)	Prosječni godišnji volumen promjene (u % 1985-1995)	Po tekućim cijenama i tečaju (mlrd \$)	Prosječni godišnji volumen promjene u % 1985-1995	mlrd. \$	Prosječna godišnja promjena u % 1985-1995	mlrd. \$	Prosječna godišnja promjena u % 1985-1995
Australija	73.4	6.2	68.3	6.9	56.9	9.1	46.4	7.8
Austrija	90.3	5.2	88.0	4.3	55.2 ^a	10.9 ^f	45.0 ^a	11.1 ^f
Belgija	182.4	5.8	195.5	5.4	153.2 ^b	10.7 ^b	167.9 ^b	12.2 ^b
Kanada	197.7	7.4	211.5	6.8	164.0	8.0	179.0	7.7
Danska	52.6	3.2	59.8	4.3	42.3	8.8	47.2	11.0
Finska	37.3	3.8	47.9	5.0	29.5	8.4	40.4	11.5
Francuska	324.4	5.2	361.0	4.4	272.7	9.7	283.6	11.3
Njemačka	550.0	4.4	570.2	2.0	376.7 ^a	9.5 ^f	423.1 ^a	9.5 ^f
Grčka	30.7	6.9	18.8	6.0	20.8 ^a	8.0 ^f	9.2 ^a	6.6 ^f
Island	2.2	0.3	2.5	1.4	1.8	6.9	1.8	8.3
Irska	38.3	7.4	48.0	10.3	32.3	12.4	43.8	15.5
Italija	254.0	5.7	299.8	6.3	199.7	8.5	231.2	11.4
Japan	406.4	7.4	482.9	3.6	332.9	10.1	442.9	9.7
Nizozemska	185.5	4.4	210.7	4.9	157.5	9.2	177.2	10.0
Novi Zeland	17.1	5.4	17.8	4.6	13.9	8.8	13.1	8.9
Norveška	47.3	2.2	56.0	5.4	33.0	7.8	42.0	7.7
Portugal	40.4	10.8	33.3	7.5	32.9 ^c	15.7	22.7	14.9
Španjolska	130.3	10.3	132.4	6.7	113.0	14.2	90.9	14.1
Švedska	79.8	4.1	94.3	4.8	51.8 ^a	7.0 ^f	61.2 ^a	7.7 ^f
Švicarska	95.8	3.5	107.9	2.6	80.0	10.1	81.3	11.5
Turska	41.2	8.8	33.7	8.4	23.3 ^a	8.1 ^f	18.1 ^a	9.8 ^f
Vel. Britanija	322.1	4.8	313.5	4.3	230.7 ^a	8.2 ^f	202.2 ^a	7.9 ^f
SAD	905.8	7.3	793.1	9.2	768.8	7.9	541.4	10.2

a) 1994

b) Belgija i Luksemburg

c) uključeno zlato

d) podaci IMF

e) 1984-94

Svi podaci u toj tablici temelje se na podacima u tekućim cijenama, što znači da podaci o godišnjem povećanju i izvoza i uvoza uključuju kako povećanje volumena, tako i povećanje cijena do kojih je došlo u svjetskoj razmjeni. Iz tablice proizlaze važni

² Baza nacionalni računi

³ Carinska statistika

zaključci o uslugama u svjetskoj trgovini. Prvi je, i najvažniji zaključak, da u svjetsku trgovinu usluge ulaze mnogo sporije nego što je to s trgovinom robama. U desetljeću između 1985-1995, kod svih analiziranih zemalja, izvoz i uvoz robe povećavao se brže od izvoza i uvoza usluga. To je indikator da je globalizacija zahvatila u prvom redu proizvodnju dobara, a da trgovina uslugama napreduje sporije. Izvoz roba i usluga u cjelini, primjerice, raste u deceniji između 1985-1995 za 9.2% kod SAD-a, dok je izvoz roba rastao za 10.2%, a izvoz usluga za 8%. Kod Velike Britanije je ta razlika još veća. Izvoz roba i usluga raste za 4.3%, a izvoz samo roba donosi povećanje od 7.9%; to povećanja izvoza usluga gotovo da i nema. No, to se događa i sa zemljama poznatih po izvozu usluga. U Italiji, u analiziranih 10 godina, izvoz roba i usluga raste za 6.3%, a izvoz roba samih za 11.4%; u Španjolskoj izvoz roba i usluga raste za 6.7%, a izvoz roba za 14%. U Austriji izvoz roba i usluga je porastao za 4.3%, a izvoz roba čak za 11.1%. Sve to govori u prilog tvrdnji da globalizacija prodire i manifestira se u prvim fazama sa sve većom razmjenom roba. Smanjenje carina, do čega je došlo uslijed liberalizacije svjetske trgovine, olakšava te tendencije.⁴

Kako, međutim, stoje usluge u ukupnom izvozu odnosno uvozu roba i usluga u OECD zemljama godine 1995. Brojčani odgovor na to pitanje daje nam tablica 5.

Tablica 5. Udio usluga u izvozu-uvozu roba i usluga, OECD zemalja, 1995.

Zemlja	Usluge ukupno (mlrd. \$)		Usluge (kao %)	
	Uvoz	Izvoz	Uvoza	Izvoza
Australija	16.5	21.9	22.5	32.1
Austrija	35.1	43.0	48.9	43.0
Belgija	29.2	27.6	16.0	14.1
Kanada	33.7	32.5	17.0	15.4
Danska	10.3	12.6	19.6	21.1
Finska	7.8	7.5	20.9	15.7
Francuska	51.7	77.4	15.9	21.4
Njemačka	173.3	147.1	31.5	25.8
Grčka	9.9	9.6	32.2	51.1
Irska	6.0	4.2	15.7	8.8
Italija	54.3	68.6	21.4	22.9
Japan	73.5	40.0	18.1	8.2
Nizozemska	28.0	33.5	15.1	15.9
N. Zeland	3.2	4.7	18.7	26.4
Norveška	14.3	14.0	30.2	25.0
Portugal	7.5	10.6	18.6	31.8
Španjolska	17.3	41.5	13.2	31.3
Švedska	28.0	33.1	29.7	35.1
Švicarska	15.8	26.6	16.4	24.6
Turska	18.0	15.6	43.6	46.2
V. Britanija	91.4	111.3	28.4	35.5
SAD	137.0	251.7	15.1	31.7

⁴ Prije zaključivanja Osme Urugvajске Runde pregovora, Europska Unija imala je prosječnu carinu za industrijske robe 5.7%, a SAD 5.4%. Nakon odluka Urugvajске Runde, prosječna carina za industrijske robe smanjila se na 3.6% za Europsku uniju u cjelini i 3.5% za SAD (Izvor: Kieler Arbeitspapiere Nummer 720, Kiel 1996)

Iz tablice proizlaze slijedeći osnovni zaključci. U čitavom nizu zemalja uvoz je usluga malo značajna stavka, ukoliko se analizira njezin udio u ukupnom uvozu roba i usluga. Tako primjerice, usluge sudjeluju manje od 20% u Belgiji, Kanadi, Danskoj, Francuskoj, Irskoj, Nizozemskoj, N. Zelandu, Portugalu, Španjolskoj, Švicarskoj i SAD-u. To govori da mnoge od tih zemalja ne izdvajaju velike iznose za usluge prijevoza ili putovanja. Obrnuto, mnoge izdvajaju više od 30% od ukupnih izdataka za uvoz usluga. Tu je na prvom mjestu Austrija, koja gotovo polovicu svojih izdataka odvaja za uvoz usluga. Preko 30% izdvajaju još i Njemačka, Grčka, Norveška i Turska. Sve ostale zemlje su u rasponu između 20 i 30%.

Međutim, mnogo su značajnije razlike kod izvoza usluga, pri čemu mnoge zemlje više od 40% svog ukupnog izvoza roba i usluga ostvaruju izvozom usluga. Tako Austrija polučuje 43% ukupnog izvoza izvozom usluga, Grčka 51%, Turska 46%. Preko 30% postižu Australija, Portugal, Španjolska, Švedska, Engleska i USA. To govori o činjenici da se visoki prihodi od izvoza usluga postižu u visoko razvijenim zemljama, koje su tradicionalno orijentirane na izvoz usluga. Nasuprot tome, zemlje, koje su uspjele poslije II svjetskog rata naglo ekspanirati svoj izvoz roba, osjetno zaostaju u izvozu usluga. Tako primjerice kod Japana izvoz usluga sudjeluje samo sa 8,2%, u Irskoj 8,8%, Kanadi 15,4% i Finskoj 15,7%.

U tom svjetlu, od posebnog su interesa podaci o međunarodnom turizmu koje dajemo za 1995. godinu prema statistici OECD-a (tablica 6)

Iz podataka iznesenih u tablici 6 slijedi da je međunarodni turizam u velikoj mjeri potresao negdašnje nacionalne granice. U Francusku je 1995. godine ušlo 60 milijuna stranaca, što je brojčano više nego što ima stanovnika. Ali Francuska nije u tom pogledu iznimka. U Mađarsku je te godine ušlo 20.6 milijuna turista, u Češku 16.5 milijuna, a u Švicarsku 11.5 milijuna, što je gotovo dvostruko više od broja stanovnika tih zemalja. Italija i Španjolska primaju jednako toliko koliko iznosi njihovo stanovništvo. Iako je boravak tih turista relativno kratak, ipak ulazak tolikog broja ljudi govori o sve većem prožimanju zblizavanju europskih naroda. Ističemo "europskih" zbog toga što zemlja s najvećim prihodom od međunarodnog turizma - SAD prima "svega" 43 milijuna turista godišnje, ali je to svega 15% vlastitog stanovništva. Još je upečatljiviji slučaj Japana, koji prima samo 1.7 milijuna, što je tek nešto više od 1% stanovništva Japana.

Međunarodnim turizmom, kao što proizlazi iz podataka tablice 6, ostvaruje se između 3 i 22% izvoza svih roba i usluga. Turistička zemlja poput Francuske izvozom svojih turističkih usluga ostvaruje svega 7.6% izvoza roba i usluga. Međutim, u zemljama koje nemaju snažnog industrijskog izvoza, taj je postotak puno viši - doseže u Španjolskoj 19.1%, a u Grčkoj čak 21.7%. Turska, kao novopridošla turistička destinacija ostvaruje 14.7% izvoza roba i usluga od turizma, a Austrija 16.6%. No, u prosjeku kod OECD zemalja taj je postotak osjetno niži i iznosi 6.2%, pri čemu je iznimno nizak za Njemačku (2.8%) i USA (0,9%).

Doprinos međunarodnog turističkog prihoda u formiranju GDP-a varira po zemljama OECD-a: vrlo je nizak u Japanu (0.1%), SAD-u (0.9%) i Njemačkoj (0.7%),

a iznimno visok u nekim turističkim "velesilama" - Portugalu (4.4%), Španjolskoj (4.5%) i Austriji (6.3%).

Tablica 6. Međunarodni turizam, 1995. godine

Zemlja	Dolazak stranaca (u 000)	Noćenja u smještaju (u 000)	Primici od turista			Ukupni izdaci za putovanja		
			mil. \$	% od GDP-a	udio u izvozu (roba i usluga) u %	mil. \$	udio u finalnoj privatnoj potrošnji (%)	udio u uvozu roba i usluga (%)
Australija	3705 ^a	45484 ^c	6974	2.0	10.2	4562	2.0	6.2
Austrija	..	86991 ^c	14593	6.3	16.6	11651	9.0	12.9
Belgija	5396 ^b	13882 ^c	5594 ^e	2.1 ^e	2.9 ^e	9038 ^e	5.4 ^e	5.0
Kanada	16968 ^b	91983 ^c	8012	1.4	3.8	10221	3.1	5.2
Rep. Češka	16500 ^b	10327 ^c	2875	6.3	12.3	1633	6.2	6.3
Danska	..	26205 ^c	3716	2.1	6.2	4293	4.6	8.2
Finska	..	3292 ^c	1726	1.4	3.6	2393	3.5	6.4
Francuska	60033 ^b	490734 ^c	27528	1.8	7.6	16329	1.8	5.0
Njemačka	..	35465 ^c	16219	0.7	2.8	50674	3.7	9.2
Grčka	10130 ^b	39563 ^c	4089	3.6	21.7	1322	1.6	4.3
Mađarska	20690 ^b	9998 ^c	1748	4.0	11.5	1050	4.4	6.5
Island	190 ^b	816 ^c	166	2.4	6.7	281	6.6	12.6
Irska	4231 ^b	45304 ^c	2202	3.4	4.6	2029	5.7	5.3
Italija	55706 ^a	113001 ^c	27450	2.5	9.2	12420	1.9	4.9
Japan	1731 ^b	..	3240	0.1	0.7	36830	1.2	9.1
Meksiko	20162 ^b	24889 ^d	6163	2.2	6.8	3152	1.6	3.8
Nizozemska	..	19738 ^c	6562	1.7	3.1	11659	4.9	6.3
Novi Zeland	1409 ^b	26793 ^c	2331	3.9	13.1	1280	3.5	7.5
Norveška	..	7060 ^c	2325	1.6	4.1	4285	5.9	9.1
Portugal	9706 ^b	22241 ^c	4424	4.4	13.3	2153	3.3	5.3
Španjolska	39324 ^b	110227 ^c	25342	4.5	19.1	4450	1.3	3.4
Švedska	..	7861 ^c	3467	1.5	3.7	5439	4.5	6.8
Švicarska	11500 ^b	18386 ^d	9460	3.1	8.8	7716	4.3	8.1
Turska	7727 ^a	18477 ^c	4959	2.9	14.7	913	0.8	2.2
Vel. Britanija	22189 ^b	164925 ^c	19089	1.7	6.1	24754	3.5	7.7
SAD	43385 ^b	..	61137	0.9	7.7	45855	1.0	5.1
OECD	271393	1.2	6.2	276380	2.0	6.6

Izvor: National Accounts, OECD

- a) Dolazak inozemnih posjetitelja
- b) Dolazak inozemnih turista
- c) Svi oblici smještaja
- d) Hotelski i slični smještaji
- e) Belgija i Luxemburg Ekonomska unija

Međutim, statistički podaci koje donose OECD izvori govore da međunarodni turizam postaje sve značajnija stavka u rashodima privatne potrošnje. Iako tu postoje također velika variranja (prosjeak OECD-a je 2%), ipak je stalna tendencija porasta učešća međunarodnog turizma u konačnoj privatnoj potrošnji. Zamjećuju se dvije zakonitosti. Prvo, što je zemlja manja po površini, to su joj veći izdaci za međunarodni turizam (Island 6.6%, Irska 5.7%, Austrija 9%, Češka 6.2%, Norveška 5.9%,

Nizozemska 4.9%, itd.). Obrnuto, u prostranoj Kanadi to je 3,1%, u USA svega 1%, u Australiji 2%. Druga je zakonitost, što je zemlja na višem stupnju gospodarskog razvoja, to više izdvaja za međunarodni turizam (nerazvijena Turska 0.8% nasuprot razvijenoj Belgiji ili Luksemburgu od 5.4%). Tu, dakako, postoje iznimke. U prostranstvom ogromnom SAD-u svega 1% finalne privatne potrošnje predstavljaju izdaci za međunarodni turizam, dok u udaljenom Japanu 1.2%.

Na kraju ovog prikaza značenja usluga u svjetskom gospodarstvu dužni smo upozoriti da svjetsko gospodarstvo sve manje pozna ekonomije koje su isključivo receptivne za usluge ili isključivo emitivne. U pravilu sve ekonomije danas u uvjetima globalizacije i primaju i daju usluge, pa je zato bilanca pojedinih stavaka usluga najbolji pokazatelj značenja koje ta grupa usluga ima u inozemnim odnosima. U tablici 7 postupili smo na slijedeći način: za svaku stavku platne bilance saldirali smo prihode i rashode. Oznaka minus označava da je dotična zemlja deficitna na toj stavci (veći su joj rashodi od prihoda). Obrnuto pozitivni predznak označava situaciju u kojoj zemlja ima veće prihode od rashoda.

U tablici 7 iznosimo saldo glavnih stavaka tekuće platne bilance u 1993. godini za zemlje OECD.

Tablica 7. Saldo glavnih stavki tekuće platne bilance u 1993. godini.

(u mil. ECU)

Zemlja	Robe (FOB)	Transport	Putovanja	Ostale usluge	Dohodak	Tekuća p. bilanca
EU-12	54197	-4972	-892	11391	-3132	10161
Belg/Lux.	3156	1369	-1958	3923	-333	9667
Danska	6675	477	-144	1530	..	4022
Njemačka	38545	-4210	-23067	-13091	-2472	-16715
Grčka	-9017	-255	2002	2563	39	624
Španjolska	-13702	209	12489	-2026	-1	-5165
Francuska	6027	-950	9044	7552	-280	8844
Irska	6031	493	316	-1409	..	3080
Italija	27767	-3052	6834	-3546	-60	9746
Nizozemska	11065	2480	-3607	2218	-102	8445
Portugal	-5854	-532	1994	-374	67	837
V. Britanija	-17132	-724	-4566	13118	..	-15009
Austrija	-6680	848	4389	1953	174	-759
Finska	5471	-20	-312	-1154	7	-805
Island	155	35	-114	-7	3	-3
Norveška	6806	2160	-1584	-1631	-56	2061
Švedska	6579	590	-1550	267	-123	323
Švicarska	1910	-500	1042	6109	-4177	14258
Turska	-12101	40	2591	2314	..	-5437
SAD	-113583	3248	14583	29320	-983	-89215
Kanada	6491	-653	-5210	-3012	..	20333
Japan	120968	-8913	-19922	-11062	-685	112256

Izvor: Eurostat

U cjelini transportne usluge pokazuju deficit kod Europske Unije (tada 12 zemalja) pri čemu najveći deficit bilježe Njemačka i Italija te Francuska i Velika Britanija. Obrnuto, suficit na toj stavci, velik i značajan ima Nizozemska, Norveška i Belgija. U pogledu drugih razvijenih zemalja Japan, iako je najveća brodograđevna sila u svijetu, ima deficit od skoro 9 mlrd. \$. Ti su podaci u velikom neskladu s našim negdašnjim predodžbama, pri kojima su pomorske velesile poput Velike Britanije, Francuske i Italije bile suficitarne u platnoj bilanci na stavci transport. Očito je da globalizacija donosi nove odnose na svjetskom tržištu usluga, pri kojima se težišta transportnih djelatnosti u međunarodnom transportu pomjeraju ka zemljama koje imaju niže troškove rada.

Jednako tako začuđuje i činjenica da u cjelini visoko razvijene zemlje imaju gotovo uravnoteženu stavku putovanja (turizam). To, dakako ne znači da svaka zemlja ima jednake prihode i rashode za putovanja, ali indicira da se najveći dio rashoda razvijenih zemalja za putovanja realizira u drugim razvijenim zemljama. To možemo pojasniti na primjeru Njemačke. Njemačka je 1993. godine imala deficit od 23 mlrd. ecu-a ali je veliki dio tog deficita realiziran kao višak prihoda nad rashodima u Španjolskoj, Francuskoj, Italiji i SAD. To je isto slučaj sa blizu 20 mlrd. ecu-a deficita na stavci putovanja kod Japana, a koji se velikim dijelom upućuje ka visoko razvijenim zemljama Europe i Sjeverne Amerike.

Visok suficit privredno visoko razvijene zemlje pokazuju na stavci ostale usluge, što uključuje prvenstveno financijske i druge usluge, koje visoko razvijene zemlje pružaju cijelom svijetu. Tu se posebno ističe ogromni suficit koji na toj stavci ima SAD (29 mlrd. ecu), Velika Britanija (13 mlrd. ecu) i Francuska (7,6 mlrd. ecu). Te "ostale usluge" nisu privilegija samo velikih zemalja, budući da teritorijem i brojem stanovnika mala Belgija na ovoj stavci ima gotovo 4 mlrd. ecu suficita, a susjedna nam Austrija blizu 2 mlrd. ecu.

Od interesa je razmotriti doznake radnika iz inozemstva. Na ovoj stavci najveći deficit bilježi Švicarska, čiji su strani radnici doznali 4,2 mlrd. ecu u svoje zemlje više nego što su Švicarci primili po toj osnovi. Zbog uporedbe recimo da Njemačka ima na toj stavci deficit od samo 2,5 mlrd. ecu.

Analizirajući saldo tekuće platne bilance možemo zamijetiti da u gotovo svim zemljama suficit u tekućoj platnoj bilanci iskazuju zemlje koje imaju suficit na stavkama usluga. Obrnuto visoki deficit na stavci usluga manifestira se i u deficitu tekuće platne bilance. U mnogo slučajeva visok suficit na stavkama usluga u stanju je osjetno ublažiti visok deficit trgovinske bilance. Primjerice SAD su 1993. godine imale deficit trgovinske bilance od 114 mlrd. ecu, ali je on smanjen zahvaljujući suficitu na uslužnim stavkama za gotovo 50 mlrd. ecu-a.

U svjetlu ovih činjenica valja gledati i stavku usluga u platnoj bilanci Hrvatske. U tablici 6 daju se podaci o tekućoj platnoj bilanci Hrvatske za razdoblje 1992-96. Podaci govore da je od 1993. nadalje kontinuirano rastao deficit trgovinske bilance, koji se je samo djelomično u stanju bio pokriti aktivom na stavci usluge. Nasuprot 3 mlrd. \$ deficita u trgovinskoj bilanci ostvaren je suficit od nešto više od

mlrd.\$ na stavci usluge, što je segment potencijala kojeg Hrvatska ima na toj poziciji pogotovo kada su u pitanju putovanja.

Tablica 8. Platna bilanca - robe i usluge, Republike Hrvatske za 1996. godinu

U milijunima USD, tekući tečaj

Godine	1991	1992	1993	1994	1995	1996
1. Roba - saldo	-536	-303	-762	-968	-2.877	-3.276
1.1. Prihodi	3.292	3.127	3.904	4.261	4.633	4.512
1.2. Rashodi	3.828	3.430	4.666	5.529	-7.510	-7.788
2. Usluge- saldo	37	365	632	737	613	1.091
2.1. Transport-saldo	151	107	179	120	60	111
2.1.1. Prihodi	786	662	675	631	655	682
2.1.2. Rashodi	635	555	496	511	-595	-571
2.2. Putovanja-turizam	69	395	533	875	813	1153
2.2.1. Prihodi	300	543	832	1.427	1584	2.186
2.2.2. Rashodi	231	158	298	552	-771	-1.033
2.3. Ostale usluge	-183	-127	-80	-258	-260	-173
2.3.1. Prihodi	190	227	300	235	331	629
2.3.2. Rashodi	373	354	380	492	-591	-802
Ukupno (1+2)	-499	62	-131	-231	-2.265	-2.185

3. ZAKLJUČAK

Brza ekspanzija hrvatskog uvoza govori jednako kao i ekspanzija usluga o brzom uključivanju hrvatskog gospodarstva u globalnu ekonomiju.

U hrvatskom izvozu roba i usluga izvoz usluga sudjeluje čak sa 43%. Toliko učešće u izvozu imaju u Europi samo Grčka i Austrija. Sve ostale zemlje su osjetno ispod te razine kao što smo prikazali u tablici 5 ovoga rada.

Nasuprot tome u ukupnom uvozu roba i usluga, usluge su sudjelovale sa 23,6% godine 1995., što je ispod prosjeka OECD zemalja.

Ovi podaci govore o iznimnom značenju usluga za platnu bilancu Hrvatske, pa smatram da bi bilo neophodno trajno pratiti one stavke koje bi mogle iskoristiti prednosti Hrvatske u uslužnim djelatnostima.

Očito je da smo u posljednjih nekoliko godina zapustili pridobivanje transportnih tereta u hrvatske luke, pa nam promet u Riječkoj i drugim lukama pada iako Hrvatska ima iznimni položaj u Europskom kopnu. Nadalje, željeznički prometni put koji je svojedobno prevezio velike količine tereta na Bliski istok, sada je izvan funkcije. Još uvijek nismo završili izgradnju modernih cestovnih prometnica, koje akviriraju velike prihode sa tranzitom.

Pomorska flota nam se smanjuje, a već izgrađeni turistički kapaciteti još uvijek se slabo koriste, iako je vidljiv napredak u posljednje dvije godine.

LITERATURA

1. Clark: The Conditions of Economic Progress, Third Edition, Macmillan, London, 1957.
2. OECD: National Accounts, Paris 1996. i 1997.
3. Jovančević i V. Stipetić: Deficit hrvatske tekuće platne bilance-stanje i implikacije za ekonomsku politiku, Ekonomija, god.2, br.3, Zagreb, ožujak 1996.
4. Narodna Banka Hrvatske: Bilten br.17, srpanj 1997.

Summary

SIGNIFICANCE INCREASE OF SERVICES IN WORLD'S ECONOMY

The aim of this research is to present the changes which are happening in the second half of the 20th Century, in the matter of significance of service companies in developed economies. This paper starts with the classification of services accompanied by the statistics of OECD, which are: I- trade, hospitality industry and hotel industry, II- transport, storage and communication, III- finances, insurance, immovables and business services, IV- communal, social and personal services and V- administration services. The research results are presented through quantitative analysis, and they are pointing out the amount of potentials of services which Croatia has to apply according to the intention to develop towards the West. The results of this countries, have to become the guiding light which will enable the Croatian economy to rise towards prosperity by putting into function its comparative advantages in functions of profit.

Key words: services, quantitative analysis, comparative advantages